

METODA I REZULTATI KNJIŽEVNE KRITIKE ALBERTA HALERA*

NIKOLA IVANIŠIN

I.

Albert Haler¹ bio je kod nas najdosljedniji pristaša estetske teorije Benedetto Crocea. Djelujući u našem javnom životu između dvaju prošlih ratova, on je u ondašnjim književnim publikacijama² objavio niz književno-kritičkih i teorijskih članaka i rasprava, u kojima je uporno branio Croceove teze o umjetnosti. U tim svojim napisima Haler je pokazao, da je potpuno usvojio Croceove poglede i da ih je nerijetko primjenjivao kao svoje vlastite. To usvajanje bilo je međutim strogo u granicama Croceove filozofije i estetike, pa Haler, unatoč svom izrazitom osjećaju za umjetnost, nije bar na teorijsko-filozofijskom području rekao ništa suštinski novo, nego je ipak samo ponavljao ono, što je Croce već bio rekao.

Halerovo »ponavljanje« Croceovih razmatranja o umjetnosti i o umjetničkom djelu sastojalo bi se u grubim crtama u ovome:³

Umjetnički fenomen javlja se u prvom redu kao intuicija, vizija, slika. Prava umjetnost uvijek je lirika ili, bolje rečeno, ona je epika i dramatika osjećaja. Umjetničko djelo je osjećajno-fantazijski stvaralački čin, a bitni element kod ostvarenja toga čina jest umjetničkova intuicija, koja nam postaje pristupačna tek onda, kad je izražena. Prema tome, intuicija i ekspresija su istovjetne. Umjetničko je djelo samo za sebe autonomna vrijednost. Ono je neponovljivo i

* Dio ove radnje, koji se odnosi na polemiku Haler—Barac, bio je okosnica autorova nastupnog predavanja održanog na Filozofskom fakultetu u Zadru 21. travnja 1959.

¹ Haler Albert rođen je 1883. Umro 1945. Od 1909. do 1940. gimnazijski profesor u Dubrovniku, od 1943. do 1945. redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

² Haler je svoje rasprave objavljivao u *Jugoslavenskoj knjizi*, *Novoj Evropi*, *Hrvatskom Kolu*, *Hrvatskoj reviji*, *Savremeniku*, *Srpskom književnom glasniku*.

³ Halerovi teorijski članci objavljeni su u nizu časopisa između dva rata: »O poeziji i nepoeziji«, *Jugosl. knjiva*, 1926, br. 11-12; »Dva socijološka književna teoretička«, *Hrvatsko kolo*, 1937; »Estetika i književna historija«, *Obzor*, 1931, br. 242; »Filologija i estetika«, *Hrvatska revija*, 1937, br. 12; »Je li estetska kritika jednostrana«, *Hrvatska revija*, 1936, br. 3; »O naučnom posmatranju književnosti i umjetnosti«, *Srp. knj. glasnik*, 1930, br. 2. Većina tih Halerovih članaka objavljena je u knjizi *Doživljaj ljepote*, Zagreb, M. H., 1943. god.

neprevodivo, jer je jezik, kojim je izražena umjetnina, sam po sebi umjetnost. U vezi s tim svako uporedno proučavanje književnosti jest besmisleno. Također je besmislena i historija književnosti u dotadašnjem vidu, jer ako je umjetničko djelo autonomna vrijednost, onda bi prava historija književnosti morala biti književno pisana povijest o umjetničkim književnim djelima kao autonomnim stvaralačkim cjelinama.⁴

Pošto je »raščistio« načelna pitanja o umjetnosti i o umjetničkom djelu, Haler je pokušao da odredi i zadatak kritičara i svrsishodnost njegova posla.

Prema Haleru, dakle, jedini predmet kritičareva proučavanja jest umjetničko djelo, odnosno umjetnikov izraz. A jedini njegov zadatak u odnosu na publiku, koja na ovaj ili onaj način doživljava umjetnička djela, u tome je, da razvija ukus kod publike i pomogne joj da osjeti umjetnost. Svaki kritičar treba da ima istančan »živac« i profinjen osjećaj za poeziju; njegov je ideal »pjesničko« pristupanje pjesničkom djelu. Budući da je umjetničko djelo uravnotežena osjećajno-fantazijska stvaralačka cjelina, i kod samoga kritičara treba da postoji ne samo unutarnja čuvstveno-imaginativna, nego i intelektualna ravnoteža, — svaki kritičar treba da ima jasno određen pogled na svijet i pogled na umjetnost.⁵

Prožet takvim svojstvima kritičar bi mogao biti osposobljen i za rješavanje najosjetljivijeg dijela svoga praktičnog zadatka. On mora biti sposoban da razlučuje poeziju od nepoezije.⁶ Poeziju — od mnogostruko prepletenog filozofijskog, moralističkog, socijološkog, političkog nanosa, iza kojih »proviruje« namjera, tendencija, intelekt, koji nemaju ništa zajedničko sa spontanom čuvstveno-fantazijski obojenom stvaralačkom intuicijom i koji mogu biti poezija jedino onda, ako su organski sliveni s takvom intuicijom. Lučeći poeziju od nepoezije kritičar iznad svega mora biti oprezan, da mu se »u poeziju ne prokradu« kojekakve stilske smicalice, koje nisu rijetke u književnim tekstovima. Stilske figure, naime, ne mogu biti i pjesničke figure. One nisu poezija zbog toga, što nisu spontano stvorene, nego su namjerno i uz pomoć intelekta iskonstruirane, pa je u njima, istina nenamjerno, ali opet uz pomoć intelekta »uništena« poetska osjećajno-fantazijska stvaralačka jezgra.

*

Naoružan takvim, u svoje vrijeme novim i prilično »ubojitim«, teorijskim i praktičnim oružjem iz Croceova »arsenala«, Haler je otpočeo vršiti svoju kritičarsku misiju u našoj književnosti. Fanatično

⁴ Ističući svoju »idealnu« povijest književnosti, Haler se kritički odnosi prema shvaćanju, da je povijest književnosti znatnim dijelom i povijest društva, njegova razvitka, njegove kulture i t. d.

⁵ Halerov pogled na svijet bio je konzervativan, idealistički, prožet religijom, i iz takva pogleda na svijet trebalo je da proizlazi i pogled na umjetnost. V. drugi dio zaključnog poglavlja ove rasprave.

⁶ A upravo na to dotadašnja kritika nije, prema Haleru, obraćala pažnju.

uvjeren u ispravnost svojih pogleda on je odmah početka zauzeo frontalni stav prema rezultatima naše sveukupne dotadašnje nauke o književnosti. Ti su rezultati bili, po njegovu mišljenju, neznatni uglavnom zbog toga, što dotadašnji kritičari⁷ pri ocjenjivanju pjesničkih djela nisu lučili poeziju od nepoezije, te su miješajući pjesničke vrijednosti s kojekakvim nepjesničkim — intelektualnim, pedagoškim, nacionalnim i t. d. — balastom, griješili protiv osnova, na kojima je sazdana prava i jedino moguća — po Haleru naravno samo Croceova — kritika. I mora se priznati, da Haler svoje suprotstavljanje dotadanjoj kritici nije dokazivao na uzgrednim pitanjima naše književnosti, nego je svoju aktivnost usmjerio na njene bitne i glavne dijelove, želeći da tako brzo i efikasno dokaže uspješnost svoje metode. Napisavši i obrazloživši negativne ocjene poznatih hrvatskih pjesnika: Preradovića, Kranjčevića i Gundulića,⁸ Haler je odjednom dosegao ideal, kojemu treba da teži svaki pravi kritičar, — rušenjem dotadašnjih opće priznatih vrijednosti on je automatski svratio na sebe pažnju sveukupne javnosti i rušeći te vrijednosti, on je na jednom »zapaljivom« i na svoj način »zahvalnom« materijalu prilično blistavo pokazao »upotrebljivost« svoje metode. Ta »blistavost« Halerova postupka sastojala se, na primjer, u njegovoj ocjeni Kranjčevićeve poezije i u tome, što on svoj negativni sud nije donio na osnovu analize brojnih opće poznatih lošijih Kranjčevićevih pjesama, nego ga je izrekao nakon osvrta na najvrednije i najpriznatije pjesme. Halerov Kranjčević — veliki intelektualac, neuravnoteženi fantast s odveć nediscipliniranom i nepjesničkom osjećajnošću — izrastao je iz analize i ovih pjesama: *Heronejski lav*, *Zadnji Adam*, *Gospodskom Kastoru*, *Mramorna Venus*, *Lucida intervalla*, *Mojsije*, *Sveljudski hram*, *Triptih* i t. d.

Analizirajući pjesmu *Heronejski lav*, Haler je svoju metodu prikazao na slijedeći način. Najprije je citirao prvu strofu pjesme:

U mjesečevu svjetlu, u tajnoj drijema noći
Kaprena, selo malo, na prahu Heroneje.
To bajni joj je ležaj u magičnoj bljedoći,
A pokrila se plaštem od grimiz epopeje.

Zatim je svoju kritičarsku pažnju usredotočio na posljednja dva stiha, u kojima je istakao epitete i izraze — bajni, magičnoj bljedoći, grimiz epopeje — kojima se Kranjčević navodno nije plastično izrazio, nego je samo prikrivio »nestašicu solidnih fantazijskih elemenata«. Uočivši tako »nepjesnička« mjesta u prvoj strofi pjesme i stekavši određeno mišljenje o cjelokupnoj njenoj vrijednosti, Haler je s negativnom prethodnom intonacijom citirao još dvije strofe

⁷ Haler uglavnom misli na našu univerzitetsku kritiku i književnu historiju, t. j. na kritičare: Franju Markovića, Branka Vodnika, Dragutina Prohasku, Antuna Barca.

⁸ »O poeziji Petra Preradovića«, *Srp. književni glasnik*, 1928, str. 426, 503; »O poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Srp. knjiž. glasnik*, 1929, str. 265, 356, 434; »Gundulićev „Osman“ s estetskoga gledišta«, Beograd, 1929. g.

zaključivši, da cijela pjesma »djeluje više retorski, nego sugestivno« i da je osnovni utisak nakon čitanja »patetično deklamatorski«, a ne »sugestivno dramatski«.

Još detaljnije analizirao je Haler pjesmu *Zadnji Adam*. Istakavši u njoj četiri »lijepa stiha«,⁹ on je obilno citirao »neuspjela« mjesta, kojih je bilo mnogo više. I u toj je pjesmi Kranjčević, po Haleru, neuobičajenim i vještačkim izražajnim sredstvima nadoknađivao nedostatak organske, stvaralačke inspiracije. U tome smislu Haler citira Kranjčevićeve izraze: »zadnji svjetlac prometejske vatre«, »i savija se zgrčenijeh šaka«, »ah zraka, zraka, zraka« i t. d. Krst sa svetoga Petra i Sofije, koji se spominje u pjesmi, jest »dekorativni rekvizit«. Izrazi, kao što su »sverazorni prst«, »z gordoga visa«, »s ponosnih kubeta«, namjerno su konstruirani, blijedi i neuvjerljivi, a pisanje upitnika također je više izvanjski-teatralan, nego organski uvjetovan gest. Kranjčević je, po Haleru, u ovoj pjesmi mnogo htio, ali po svom poetskom kapacitetu nije bio dorastao tako velebnoj dramatski zasnovanoj temi. Svoja razmatranja o *Zadnjem Adamu* Haler završava za njegovu metodu i stav vrlo značajnom konstatacijom, po kojoj je temu iz *Zadnjega Adama* mnogo uspjelije izrazio talijanski pjesnik Carducci u svojoj pjesmi *Su monte Mario*.¹⁰

Prema Halerovu mišljenju Kranjčevićeve pjesme *Gospodskom Kastoru* i *Dva barjaka* nisu uspjele tvorevine, jer iz njih provijava izrazita satirička nota. A budući da po Haleru satira zbog svoje intelektualno-tendencijske osnove ne može biti poezija, jednim je potezom zbrisan znatan i prilično bitan dio Kranjčevićeve lirike.

Iz satire su nerijetko u Kranjčevićevoj poeziji izbijale ironija i sarkazam, pa ni one zbog svoje idejno-intelektualne jezgre ne mogu biti prava poezija. Pod »udar« takvoga shvatanja došle su pjesme: *Mramorna Venus*, *Eli eli lama azāvtani* i *Lucida intervalla*. Od jedanaest strofa pjesme *Lucida intervalla* Haler je smatrao potrebnim da citira jednu strofu upravo iz sredine pjesme.¹¹

⁹ To su stihovi:

Mru bozi — košto magla vrh pučine,
mru — košto sanja u prozorje mre,
mru — košto svijest na samrti gine,
i s njome ljudske tlapnje sve!

(*Srp. knj. glasnik*, 1929, str. 270)

¹⁰ *Srpski književni glasnik*, 1929, str. 271; V. zadnji dio zaključnog poglavlja ove rasprave!

¹¹ To je strofa:

Vi bi se gore čudili divno
u kakvom društvu ja ležim
Al' ovdje međ' nama, druga je klima,
I nazori posebni vrlo!
... Deder, moj grofe, gore na zemlji
ja sam ti držao glavu;
Sada mi vrati ljubav za ljubav
De, pa ti moju podrži!

(*Srp. knj. glasnik*, 1929, str. 358)

V. prvi dio zaključnog poglavlja ove rasprave!

Baveći se pjesmama nastalim pri kraju devetnaestoga stoljeća pa do Kranjčevićeve smrti god. 1908., Haler primjećuje, da se Kranjčević u tim zadnjim godinama sve uspjelije probijao k dostignuću plastičnijeg umjetničkog izraza. Ali nešto rana smrt i razmišljanja o njoj, a nešto i posvemašnja ojađenost životom omeli su ga da stvori zaokruženiye poetske cjeline. Najpoznatije pjesme iz toga zadnjeg razdoblja »zamućene su artistsčkom precioznošću«, i namjerno konstruiranim »simbolističkim dekorom« (*Sveljudski hram, Triptih*). I naravno, da takve pjesme ne mogu biti umjetničke tvorevine, jer ni vještački artizam, a ni namjerna simbolika ne mogu imati ništa zajedničko s organski-spontanom pravom pjesničkom inspiracijom.

Pitanje o vrijednosti Kranjčevićeve patriotske lirike Haler je »riješio« tvrdnjom, da u tim brojnim pjesmama »nema osobitih pjesničkih momenata« i jedino je Kranjčevićovo dostignuće, što je uspio djelomično izmaći Preradovićevsko-Šenojnsko-Harambašičevskom »pritisku« i izraziti se samostalnije, elastičnije, muzikalnije. Na taj način Haler je dotakao i uspjelije strane Kranjčevićeve lirike, pa je istakao neke ljubavne stihove i izrazito Kranjčevićevski idilični i dražesni lik žene-djeteta (*Ženi, Uvertira*). Osim toga spomenuo je još neke uspjelije pjesme: *San, Nostalgija, Majales, Zimska pjesma, Povratak*,¹² *Iseljenik*. O pjesmi *Mojsije* pisao je kritički, ali ublaženo i sa simpatijama, jer iako u ovoj pjesmi izrazito »strši« satirični prizvuk, ona je uspjelija po tome, što je taj prizvuk izgubio na »žučnosti« i staložio se u »jedan miran bol«. S najvećim simpatijama i najopširnije Haler je prikazao pjesmu *Iseljenik*, ali ni tu nije ostao na samim pohvalama, jer se pjesma završava odveć »namjernom antitetičnom poentom«.

I tako prema Haleru Kranjčević nije napisao ni jedne jedine potpuno uspjele pjesme. On to navodno nije ni mogao, jer trajno nije uspio da uravnoteži i smiri svoja prebujna unutrašnja preživljavanja i da nakon burnih vlastitih lomova i bolova, prevladavši svoj moćni intelekt, obuzdajući neobuzdanu fantaziju i smirivši nemirnu osjećajnost, uplovi u nedostižnu luku idealnoga pjesničkog izraza.

Imajući u vidu ovakve rezultate Halerove analize Kranjčevićeve lirike, nije nezanimljivo spomenuti, da je on svoju raspravu otpočeo »prigovarajući«¹³ Kranjčeviću »naturalistički« pogled na svijet i napuštanje religije, a pri završetku rasprave sa simpatijama je istakao Kranjčevićev navodni povratak religiji, navodno »bitnoj sadržini ljudskog duha«.¹⁴

Još gore od Kranjčevića »prošao je«, gledan kroz Halerov kritičarski spektar pjesnik Petar Preradović. Pristupajući njegovoj poeziji Haler je najprije »o b r a č u n a o« s d o t a d a š n j o m k r i t i k o m o ovom pjesniku. Ta kritika je polazeći s intelektualističkih pozicija

¹² Haler misli samo drugi dio ove pjesme, o. c., str. 439.

¹³ O. c., str. 265; i drugi dio zaključnog poglavlja ove rasprave.

¹⁴ O. c., str. 444.

zamjenjivala poetske elemente s didaktično-prosvjetno-patriotskima, pa prema tome i nije mogla biti prava kritika (Marković, Šrepel, Vodnik). Najbolje i najpoznatije Preradovićeve pjesme »iskvarene« su, prema Haleru, umjetnim stilskim rekvizitima: alegorijama — *Putnik, Zora puca, Djed i unuk*; »nasilnim metaforama i poredbama« — *Ljudsko srce, Pamet i srce*; »retorskom hotimičnom grandioznošću« — *Oda Slavjanstvu*. Preradovićeve ljubavne pjesme jesu bez »individualnog žiga... bez kojeg nema prave poezije«. Preradović je redovno »hladno misaon«, a njegov pjesnički izraz »gotovo uvijek posredan i neproosjećan«. Toliko hvaljena figurativnost Preradovićevih pjesama jest »spoljne prirode«. U njegovu stilu »... vrlo je riječak onaj lični potez, ono lično treperenje što karakteriše pravu poeziju«. Vrijednost Preradovićevih pjesama nije u uspjelom pjesničkom izrazu, nego u »... ozbiljnoj didaktično-prosvjetiteljskoj tendenciji«, koja se odrazila ili u patriotsko-slavenskom ili u religiozno-spiritualističkom vidu.

I nakon što je nekoliko puta tokom svoje rasprave ustvrdio, da Preradović nije pjesnik, Haler zaključuje, da on zaista i nije pjesnik ili je to »bar vrlo rijetko«, jer je njegovo doživljavanje čisto intelektualne prirode i intelektualno je došlo do izražaja.

Poput Kranjčevića i Preradovića »prošao je« kod Halera i najpoznatiji pjesnik starije književnosti Đivo Gundulić, odnosno njegovo najvrednije djelo, — epski spjev *Osman*. Već sami naslovi i raspored poglavlja Halerove studije o *Osmanu* dovoljno govore o stilu njegove kritike. Naslovi su poglavlja slijedeći: »Književni sudovi o *Osmanu*«, »Kritika sudova o *Osmanu*«, »*Gerusalemme liberata* Torquata Tassa«, »Estetska analiza *Osmana*«, »Zaključak«.

U prva dva poglavlja Haler je na uobičajeni način »obračunao« s dotadašnjom literaturom o Gunduliću. To »obračunavanje« bilo je koncizno i totalno, — obuhvaćalo je svu važniju literaturu o Gunduliću, od Stjepana Gradića 1670., pa do Antuna Barca 1924. god. Pošto se opširnije zadržao na Markovićevoj estetskoj analizi, Haler zaključuje, da obilna i sveukupna kritika o *Osmanu* nije ni bila prava kritika, jer autori tih kritika u svojim napisima nisu lučili pjesničke »od kulturnih i ostalih nepjesničkih vrijednosti«. Izuzetak su mu jedino napisi Armina Pavića, jer je on, svojedobno kritički pišući o *Osmanu*, »... nesvjesno naslutio nestašicu istinskog pjesničkog nadahnuća kod Gundulića.«

Za Halerovu metodu posebno je značajno treće poglavlje njegove studije, u kojem on na osnovi probranih citata izabranim riječima uzdiže talijanskoga pjesnika Tassa i njegov spjev *Gerusalemme liberata*. U četvrtom poglavlju, rješavajući ključno pitanje o estetskoj vrijednosti Gundulićeva spjeva, Haler citira brojna estetski neuspjela mjesta iz *Osmana* i suprotstavlja ih pjesnički uspjelim stihovima iz Tassova spjeva. Zaključak je naravno pozitivan u odnosu na talijanskoga, a negativan u odnosu na našega pjesnika. I tako je u raspravi,

koja nosi naslov »Gundulićev Osman s estetskoga gledišta« proslavljen talijanski pjesnik Tasso kao stvaralac s izrazitom sposobnošću spontanog osjećajno fantazijskog doživljavanja i izražavanja svijeta, a »osuđen« je Gundulić, koji takve sposobnosti nije imao, jer bar u *Osmanu* nije bio pjesnik, nego vješt imitator, spretan vensifikator, propovjednik, vjerski propagandist, i t. d., i t. d.

II.

Svojim odlučnim, sistematski izgrađenim i jasno izrečenim negativnim ocjenama općepriznatih nacionalnih i pjesničkih veličina Haler je u našoj književnoj kritici, a i u javnom životu »uzvitlao prašinu«, kao rijetko tko prije, a i poslije njega.

Neposredno po objavljivanju njegovih rasprava uslijedili su napadi,¹⁶ a tek tu i tamo vrlo rijetka priznanja.¹⁶ Zajednička je značajka napadâ na Halerove rezultate u tome, što su oni znatnim dijelom uslijedili s nacionalnih, a ne s književnih pozicija. Ta nacionalna »zabrinutost« Halerovih kritičara bila je u ono vrijeme razumljiva, jer je Haler u režimskom književnom glasilu u predvečerje Šestojanuarske diktature odlučno porekao pjesničku vrijednost hrvatskim nacionalnim veličinama, ali bar uglavnom takva zabrinutost nije bila i opravdana, jer je Haler — predviđajući valjda slične prigovore — izričito naglasio, da on ne dira u nacionalne, kulturne i političke vrijednosti, nego da ga u prvom redu zanima poezija.¹⁷ Osim toga, koliko god Halerovo traženje poezije i bilo u sjeni nepoetske Šestojanuarske diktature, njegovi sudovi nisu se mogli djelotvorno suzbiti s neestetskih, pa makar koliko ugroženih nacionalnih pozicija.

Efikasnije suprotstavljanje Haleru moglo je uslijediti jedino s drukčije usmjerenoga književno-estetskog stajališta. S takva stajališta Haleru se svojedobno suprotstavio jedino Antun Barac u svojim raspravama o Preradoviću i Kranjčeviću. Osobito je značajna Barčeva studija o Preradoviću¹⁸ zbog Haleru oprečne metode pristupa Preradovićevoj poeziji, pa prema tome i zbog oprečnih rezultata u ocjeni te poezije.

Barac je, nakon pročitane Halerove studije, smatrao pitanje o vrijednosti Preradovićeve poezije i dalje otvorenim, jer je Haler — suprotstavljajući svoju negativnu ocjenu dotadašnjim pozitivnim sudovima — cijelu »stvar« samo uzvitlao i zaoštrio. Odnos Barčev prema

¹⁶ Karakterističan je napis Stipana Banovića: »Obaranje dvojice najvećih hrvatskih pjesnika«, *Hrv. kolo*, 1930, str. 205, 245. Banovićeve estetika je zastarjela. On i u ime Franje Markovića napada Halera. Osnovna intonacija Banovićeve napisa jest nacionalno-romantičarska.

¹⁶ Josip Bogner, »Dobar početak književnih revidiranja« (Povodom Halerove knjige o »Osmanu«), *Riječ XXV*, 1929, br. 13, str. 6-9.

¹⁷ U tom smislu karakterističan je zavjetak Halerovih rasprava o Preradoviću i Gunduliću.

¹⁸ »Literatura o Preradoviću«. *Književnost i narod*, Zagreb, 1941, str. 26-71.

Halerovoj kritici u načelu je tolerantan, štoviše — on uvažava Halerov napor i ustvrđuje, da je u našoj ondašnjoj javnosti Halerovo shvaćanje Preradovićeve poezije »malo pomalo pobijedilo«. S druge strane Barac ističe i činjenicu, po kojoj je Preradović »... više od pola stoljeća važio kao jedan od najvećih hrvatskih ideologa, čijim su se pjesmama uzgajala cijela pokoljenja omladine«. U vezi s tim iskrsava pitanje, da li su se i lošijim pjesmama mogla uzgajati pokoljenja, pa budući da je Haler pokazao da mogu, nameće se i pitanje o ispravnosti zaključaka njegove analize Preradovićeve poezije.

U svojoj raspravi Barac je istupio suprotno od Halera. On naime ne odbacuje dotadašnje rezultate kritike o Preradoviću, jer ta kritika »ima svoju vrijednost« i mi moramo priznati »... iskrene napore oko osvjetljenja nekog problema, čak i u slučajevima, da se s nekim sudovima i ne slažemo«.

Barac se zatim osvrće i na osnove Halerove metode. On smatra neispravnim, da kritičar ocjenjuje umjetničko djelo bez obzira na ličnost stvaraoca toga djela. Za ispravan sud o jednom pjesniku potrebno je, po Barcu, znati »... što je pjesnik doživljavao, kako je to doživljavao, što je htio i što je postignuo. Umjetnina ne stoji pred čitaocem kao nešto završeno bez ostatka, nego je treba uvijek iznova doživljavati, pa možda i mijenjati stajališta s kojeg je čovjek motri.«

Iz Barčeve studije proizlazi, da za kritičara koji pristupa jednoj temi iz književne prošlosti nije dovoljno, da bude vrstan esteta ovog ili onog smjera, nego da ujedno bude i dobar književni historik naoružan historijskim znanjem, koje mu može samo pomoći pri donošenju što ispravnijeg estetskog suda.

Pri konačnoj ocjeni Preradovićeve poezije — ističe Barac — od bitnog je značenja poznavanje prilika, u kojima je pjesnik djelovao, — rastrgano i nemirno razdoblje narodnoga preporoda, nedostatak solidne tradicije umjetničke književnosti, neizbrusjenost jezika, uzak izbor književno kultiviranih izražajnih rekvizita i t. d. Nije naime slučajno, da se Preradović najuspjelije izrazio osmercem i desetercem, koje je preuzeo iz dubrovačke, odnosno narodne književnosti.¹⁰ Čim se pokušavao izraziti drukčije, bio je znatno slabiji naprosto zbog toga, što je ondašnji književni jezik bio neprikladan i neizgrađen. Osim toga već je u djetinjstvu Preradović bio otrgnut s područja, gdje se govorilo narodnim jezikom, te nije bio u situaciji, da stvarajući pjesme stvara ujedno i svoj književni jezik. U ličnom i službenom životu bio je izrazito nesretan, — dovoljno je samo spomenuti nezadovoljstva u ljubavi, nesreće u obitelji, nezadovoljstva vojničkim pozivom, nemogućnost da se stalno smjesti u domovini.

U cilju da prikaže pravi lik Preradovića-čovjeka, Barac u svojoj raspravi citira i njegova pisma iz kojih se vidi, da je kod pjesnika

¹⁰ Gundulićevi osmerci i narodni deseterci osnova su i najpoznatijeg djela naše književnosti 19. stoljeća — Mažuranićeve »Smrti Smail-age Čengijača«.

postojao intenzivni unutarnji život, i to ne samo intelektualni nego i osjećajni. Taj intenzivni unutrašnji život primijetio je i Haler, ali po njegovu mišljenju on za Preradovića-pjesnika nije bitan, jer nije uspjelo izražen u njegovim pjesmama.

Ocjenjujući takvu Halerovu po Preradovića poraznu opasku, Barac ističe, da je ona neispravna, jer je Haler previdio jednu od bitnih značajki Preradovićeve ličnosti. Ta značajka je u samosvldavanju, »gutanju svoje boli« — rekao bi Kranjčević, u nedavanju maha svojim osjećajima, pa i u situacijama, u kojima bi tkogod drugi »kriknuo« od suzdržana bola. Jedina prilika, da od vremena do vremena javno izrazi svoju suspregnutu osjećajnost, bile su Preradoviću njegove pjesme, ali i u njima je često istupao diskretno, nastojeći da »... ličnim bolovima dađe neki općenitiji značaj iznoseći ih u slici, u kojoj toliko ne izbija njegova ličnost«. Takav Preradovićev postupak dao je Haleru »argument« za zaključke o bezličnosti, intelektualnosti, vještačkoj simbolici i t. d. Barcu je on, naprotiv, značio, da je izvor Preradovićeve poezije u samoj ličnosti pjesnikovoj i da je ta poezija »izražaj čitava njegova bića, a ne samo razuma«. Dokazujući svoje mišljenje Barac citira niz uspjelijih Preradovićevih stihova i strofa, koje se upravo »... svojom čuvstvenošću doimaju direktno i snažno« (iz pjesama: *Zemaljski raj*, *Miruj miruj srce moje*, *Naša zemlja*, *Svojoj sestri jedinici*, *Ljudsko srce*, *Smrt*, i t. d.).

Glavni je Barčev argument oveća lirska pjesma *Zmija*, o koje pjesničkoj vrijednosti Haler nije rekao ni riječi. Šaljući svojedobno *Vijencu* za štampu svoju *Zmiju* Preradović je primijetio, da ni sam nije znao, kako je došao na takav motiv, i upravo ta činjenica nesvijesne poetizacije jedne neobične teme poslužila je Barcu da ustvrdi, kako je u *Zmiji* »... izbilo nešto jače od Preradovićevih svijesnih htijenja, nešto što je kopkalo i rovalo na dnu duše«. Kao kod svakoga pravog stvaraoaca, izbilo je to i kod Preradovića, »... kad možda nije pravo ni mislio na Saharu i zmiju, nego jer je osjećao težinu života i nemilosrdnost udesa«.

I pošto je *Zmiju* povezao s ličnim Preradovićevim nedaćama, Barac zaključuje: »... Nikakve Sahare ne treba tražiti u toj pjesmi, nikakvog egzotičnog motiva nego čistu liriku: prodiran krik čovjeka, koji je vidio, kako mu propada ono, što mu je bilo najbliže u životu, a za sve to ne nalazi opravdanja, nego susreće samo mrtvu ravnodušnost kozmosa.«

Pobijajući Halerovo »ozbiljno didaktično prosvjetiteljsko značenje« Preradovićevih pjesama, Barac ističe da Preradović nije kriv, što su hrvatski pedagozi decenijama po prosvjetiteljsko-pedagoškoj liniji izopačivali njegove pjesme. Samo se u prvi mah čini, da je neke svoje pjesme Preradović pisao izravno potaknut aktuelnom problematikom svoga vremena (*Starac klesar*, *Rodu o jeziku*, *Jezik roda moga*, *Naša zemlja*), ali kad se shvati lični izvor njegove poezije, onda se i iz takvih pjesama ne osjeća samo naivni oduševljeni prosvjetitelj, nego i snažan pjesnik. U pjesmi *Starac klesar* Preradović je izrazio

»... svoje najintimnije osjećaje... , kad je već izgubio sve iluzije i kad je spoznao, da se život, uza sve čovjekove napore razvija svojom neumoljivom logikom, bez obzira na trzavice i patnje pojedinaca«. U pjesmama o jeziku — *Rodu o jeziku* i *Jezik roda moga* — nije bio samo agitator, koji je dobro poslužio pedagogima u vrijeme ugroženoga jezika i naroda, nego je u tim pjesmama Preradović izrazio najkrvaviji doživljaj rođenoga jezika, kojim se nije mogao služiti i kojega nije mogao usavršavati po svojoj volji. Najočitiije »pedagoško« izopačivanje Preradovićeve poezije došlo je do izražaja u tumačenju pjesme *Moja lađa*, u kojoj nije riječ ni o kakvoj za učenike osnovnih škola primamljivoj lađici, nego o simbolički izraženoj životnoj sudbini pjesnikovoj, njegovu probijanju kroz život i njegovoj, unatoč svim teškoćama, vjeri u život.

Pri kraju svoje studije Barac nabraja Preradovićeve pjesme, »... u kojima je gotovo sasvim svladan problem izražaja i koje djeluju kao potpune umjetnine«. To su pjesme: *Zmija*, *Pitanje*, *Laku noć*, *Ljudsko srce*, *Crni dan*, *Moja lađa*, *Zemaljski raj*, *Smrt*, *Majci*, *Putnik*, *Naša zemlja* i t. d. Konačni zaključak Barčeva razmatranja o Preradoviću-pjesniku, mogao bi se sažeti u njegovoj konstataciji, po kojoj je Preradovićev put u hrvatskoj književnosti »...put istinskog umjetnika u borbi za izraz«.

Dok je »u slučaju« Preradovića Barac suprotstavio Haleru sociološko-historijsku metodu kao pomoćno sredstvo za izricanje što ispravnijeg estetskog suda, dotle je »u slučaju« Kranjčevića istupio s izrazito estetskih pozicija.²⁰ Razmatrajući dvije najpoznatije Kranjčevićeve pjesme *Zadnji Adam* i *Mojsije* Barac je iznio dvije bitne primjedbe i Halerovoj metodi i njegovim rezultatima.

U *Zadnjem Adamu* i *Mojsiju* veli Barac »...Kranjčević je zbio sva svoja narodna, socijalna i čovječja iskustva, sve svoje sumnje, razočaranja, stradanja i proteste. Zato u njima vidimo jasne tragove njegove krvi«.

Ta opaska o »tragovima krvi« u nekim Kranjčevićevim pjesmama mogla bi biti veoma značajna, jer ako se nešto upije u krv, onda se ono u određenom momentu, pri stvaranju pjesme naravno, može sublimirati u čistu poeziju. To nešto može biti i nacionalno, socijalno, filozofsko i t. d., ono kod pjesnika može izazvati — kao što je kod Kranjčevića i izazvalo — razočaranja, stradanja, proteste, ono može biti izraženo — kao što je kod Kranjčevića i izraženo — u formi satire, simbolima, alegorijama, ironijom i t. d., ali ono može biti poezija upravo zato, što je ušlo u pjesnikovu krv, jer je postalo njegovom strašću.²¹

²⁰ »Poglavlje o Kranjčeviću«, *Veličina Malenih*, Zgb. 1947., str. 273, 309.

²¹ Kako reče prof. Frangeš na predavanju o Kranjčeviću u Sekciji za teoriju književnosti i metodologiju književne povijesti Hrvatskog filološkog društva u Zagrebu 15. V. 1958. godine.

S takva gledišta mogli bismo otkriti osebujnu Kranjčevićevu poeziju u nizu tako zvanih filozofskih, satiričkih i ostalih, različitim tendencijama prožetih pjesama, a pogotovu bismo je otkrili u takvim umjetninama, kao što su *Zadnji Adam* i *Mojsije*.

Dok prva Barčeva primjedba — makar i nehotice — pogađa suštinu Halerove metode, druga primjedba sasvim svijesno pogađa njenu »tehničku« primjenu. Haler je naime svoj sud o Kranjčeviću izgradio na osnovu pojedinih stihova i strofa ne vodeći dovoljno računa o cjelini pjesama, koje je analizirao. (Karakterističan je Halerov pristup pjesmama *Zadnji Adam* i *Lucida intervalla*). Takav je način analize po Barcu veoma opasan »... jer može lako dovesti do stramputica. Ili pjesma kao cjelina može u čitaoca izazvati živu viziju ili ne može. U prvom slučaju ona je umjetnina, bez obzira na veće ili manje uspjele pojedinosti. U drugom slučaju ne mogu je spasiti ni najsavršenije pojedinosti«. Aludirajući na Halerovo uzdizanje Carduccijeve pjesme *Su monte Mario* nad Kranjčevićevim *Zadnjim Adamom*, Barac tvrdi, da bi upravo Halerovom metodom — raščinjavanjem izraza i analizom pojedinosti — mogli kod Carduccija »... doći do sličnih zaključaka do kakvih je analizom Kranjčevićevih pjesama došao Haler.«

Barčev konačni sud o Kranjčeviću zasnovan je na najboljim njegovim pjesmama u kojima je Kranjčević izrazivši »... svoje najintimnije čovječje sanje, bolove i sumnje uspio da se digne do vrhunca umjetnosti.«

III.

Ako Halerovu i Barčevu metodu pri ocjeni Preradovićeve i Kranjčevićeve poezije uzmemo kao tipične u njihovoj oprečnosti, onda možemo u glavnim crtama uočiti, da je Haler u svojim raspravama, konstatirajući usput vrlo rijetka pjesnička mjesta, uglavnom »tražio« i otkrivao nepoeziju, dok je Barac u svojim studijama »poduzeo sve« da otkrije poeziju, pa i ondje, gdje bi je u tolikoj mjeri i na takav način rijetko tko uočio (u pjesmama *Zmija*, *Zadnji Adam*, *Mojsije*).

Sudarivši tako dva oprečna postupka cijelo bi se pitanje moglo pojednostavniti na štetu Halerovu, jer je nepoeziju mnogo lakše uočiti, pogotovu, ako se ona »istražuje« u historijskim relacijama. Samo vrijeme naime sigurno i neminovno »sahranjuje« nepjesnike. Ali pitanje se ne može pojednostavniti zbog toga, što je u svojoj biti komplicirano, — Haler je pri analizi pjesme *Zadnji Adam* i tvrdnjom o didaktično-prosvjetiteljskom značenju sveukupne Preradovićeve poezije pronašao nepoeziju na istom području, gdje ju je Barac »otkrio« ustvrdivši, da je *Zadnji Adam* jedna od naših najboljih pjesama i da su Preradovićeva didaktičnost i prosvjetiteljstvo nerijetko samo prividni.

Pitanje bi se možda moglo nešto rasvijetliti, ako bismo usporedili cjelinu Halerova i Barčeva djela! Ali i tu su »stvari« zapletene, jer

ocjenjujući našu književnu prošlost nije se Haler uvijek »raspijevao« na neuspjelim mjestima u djelima naših književnika. Ocjenjujući Gundulićeve *Suze sina razmetnoga*²² on je pošao od ovakve u suštini ipak Croceove varijante: »... Nije s pjesničkog gledišta važno pitanje, da li je Gundulićev Proemij sličan Tansillovu, nego je važno pitanje, da li je Gundulićev Proemij, mimo svu vanjsku sličnost, ili usprkos te sličnosti ipak poezija, t. j. da li je prožet individualnom Gundulićevom intonacijom«.²³

Haler je tako i nehotice postavio čvrstu osnovu, s koje bismo mogli ispravno ocijeniti ne samo Gundulića, nego i znatan dio čitave naše starije književnosti. I to u najbitnijem pitanju te književnosti, — koliko su naši pisci bili svoji i koliko su, odnosno koliko nisu ovo ili ono preuzimali od Talijana. Da je Haler s takva stajališta ocjenjivao Gundulićeva *Osmana*, vjerojatno ne bi u njemu našao samo mehanički prenesena Tassa, nego bi možda tu i tamo otkrio i »individualnu Gundulićevu intonaciju«. Otkrio bi možda žive, iako mrske Turke u odnosu prema »papirnatim«, iako voljenim Poljacima, možda bi uočio i Ali-pašu, prvog pjesnički fiksiranog diplomata u našoj književnosti, pa i Mustafinu majku, prvi izrazito negativni i realistično uobličen ženski lik.²⁴

Preorijentiravši tako potkraj života svoje napore na istraživanje »individualne intonacije« u djelima naše književnosti, Haler je takvu intonaciju nalazio i ondje, gdje je ona mnogo manje uočljiva nego, na primjer, kod Preradovića, Kranjčevića i Gundulića kod kojih je, bar za njega, uglavnom nije bilo.

Svojom knjigom *Novija dubrovačka književnost*²⁵ Haler je afirmirao pisce, koji u poređenju s Gundulićem, Kranjčevićem i Preradovićem znače veoma malo. Afirmirao ih je unatoč tome, što je u uvodnoj napomeni te knjige istakao svoje neprikosnoveno načelo svijesnoga »razlučivanja estetskih od kulturnih i drugih vrijednosti«.²⁶

Uočivši tako načelni i »praktični« raskorak između Halerove koncepcije o Gunduliću, Preradoviću i Kranjčeviću i njegovih ocjena *Suza sina razmetnoga* i niza malih dubrovačkih pisaca 19. stoljeća, mogli bismo primijetiti, da je Haler pišući svoje rasprave o Gunduliću, Preradoviću i Kranjčeviću istupio bezobzirno doktrinarski primjenjujući strogo »idealne« Croceove principe, dok je u sastavu o *Suzama* i u knjizi *Novija dubrovačka književnost* pored svega načelnoga Kročeanstva dao i maha svojim osjećajima, vodeći računa o zemlji i prilikama, iz kojih je nikao i on i pisci, o kojima piše. Tako je Haler u ovoj drugoj varijanti — u ocjeni *Suza* i u spomenutoj

²² Gundulićev zbornik, 1938, str. 28—33.

²³ Vidi o tome i Haleru oprečno mišljenje A. Cronie: »L'antica letteratura serbo-croata di Dalmazia del mio punto di vista«, *La Rivista Dalmatica* (IV) aprile 1954.

²⁴ Nikola Ivaništin, »Iskre iz Gundulićeva „Osmana“«, *Republika*, 1955, br. 7.

²⁵ Zagreb, 1944.

²⁶ A. Haler, *Novija dubrovačka književnost*, Zagreb 1944, str. 5.

knjizi dao svom Kročeanstvu jednu individualnu, nacionalnu, zapravo dubrovačku lokalpatriotsku emocionalno intoniranu notu. Takav postupak prilagodavanja Croceovih pogleda na naše nacionalne — u ovom slučaju dubrovačke — prilike mogao je biti dvosjekli mač. S jedne strane mogao se Haler »izgubiti« u jeftinoj glorifikaciji malih pisaca, uz koje je bio emocionalno povezan, ali s druge strane mogao je, koristeći se upravo tim emocionalnim odnosom, i kod tih malih pisaca istaknuti vrijednosti, koje drugi ne bi mogli vidjeti, možda upravo zbog toga, što s njima nisu emocionalno povezani.

I Haler se zaista nije ni izgubio u jeftinim glorifikacijama, nego je svojom knjigom *Novija dubrovačka književnost* otkrio za našu književnu povijest niz »malih veličina«, koje su u 19. stoljeću književno i kulturno djelovale na periferiji našega nacionalnog i književnog kruga. Ta se njegova knjiga općenito smatra i njegovim najboljim djelom.

I eto po toj liniji »veličine malenih«, uvažavanja nacionalnoga — kod Halera dubrovačkog — i isticanja emocionalnoga momenta Haler se približio suštini Barčeva djela, u kojem je afirmiran niz zaboravljenih pisaca, kojega je osnova narod i zemlja i kojega je bit e m o c i o n a l n i o d n o s prema predmetu — od *Vladimira Nazora*, *Knjige eseja i Augusta Šenoa* do *Vidrića*, *Mažuranića* i *Veličine malenih*. Samo što je Haler, ocjenjivan s pozicija naše nacionalne nauke o književnosti, napisao nekoliko vrijednih studija i jednu vrijednu knjigu,²⁷ dok je Barac ostavio iza sebe desetinu knjiga i desetine studija. Pa ako se, gledajući na Halerovo i Barčevo djelo kao na dio naše najnovije književne historije, radi o tome, na čemu treba nadograđivati u cilju daljega razvitka, onda je to bez ikakve dvojbe Barčevo djelo, — osnovna poluga naše nacionalne nauke o književnosti.

IV.

Zaključujući ova razmatranja o Halerovoj metodi i njegovim pogledima na našu književnost potrebno je naglasiti, da nam nije bilo lako postupiti nepristrano i objektivno. Jedno iz razloga, što smo po sentimentalnoj liniji vezani uz Halera, koji je svojedobno autoru ovoga napisa bio nastavnik na Gimnaziji u Dubrovniku, a drugo zbog toga, što smo još jačim sentimentalnim razlozima vezani uz pjesnike, za koje je Haler dokazivao da nisu pjesnici. Prvi naši pojmovi o pjesniku i pjesništvu bili su vezani uz ime Điva Frana Gundulića,²⁸ na prve misli o narodu, jeziku, slobodi potakao nas je Petar Preradović,²⁹ prva razočaranja, sumnje, prve ozbiljnije »trzaje« osjetismo nakon

²⁷ Halerova djela *Doživljaj ljepote* i *Iz tuđih književnosti*, Zagreb 1941, bar u užem smislu ne odnose se na našu književnost.

²⁸ Već u osnovnoj školi u Dubrovniku 1931-34. godine naša učiteljica govorila nam je o Gjivu Gunduliću kao o »najvećem našem pjesniku«.

²⁹ Njegove smo pjesme čitali u Nazor-Barčevoj čitanci za niže razrede gimnazije.

doživljenih i naslućenih Kranjčevićevih vizija.³⁰ Ta tri pjesnika zatvarala su nam krug prvih svijesnih osjećanja i spoznavanja svijeta — ona su nam dapače bila čitav svijet. A Haler nam je svojom estetskom analizom razbio taj svijet i natjerao nas, da se ponovno vraćamo u njega i da ga ponovno izgrađujemo, ukoliko se — nakon Halerova zahvata — izgraditi dade.

Izgrađujući dakle ponovno »razrušeni svijet« ne bismo smjeli dopustiti, da nas prevladaju osjećanja protiv onoga, koji je taj svijet »razrušio«, jer on je u najmanju ruku imao pravo da ga ruši. Halera je, čvrsto vjerujemo, pri njegovim analizama vodila jedino težnja za dostizanjem naučne istine. Ta težnja neka vodi i nas. Odbacimo, dakle, sentimentalne razloge i vratimo se ondje, odakle smo pošli. Citirajmo prvu strofu *Heronejskoga lava*, kojom smo otpočeli prikaz Halerove analize Kranjčevićeve poezije.

U mjesečevu svjetlu, u tajnoj drijema noći
Kaprena, selo malo, na prahu Heroneje.
To bajni joj je ležaj u magičnoj bljedoći
A pokrila se plaštem od grimiz epopeje.

Haler je obratio pažnju na zadnja dva stiha ove strofe našavši u njima »neodređene epitete« ili »fantastične zvučne izraze«. On je ustvrdio, da je već tu na početku pjesme kod Kranjčevića došla do izražaja »nestašica solidnih fantazijskih elemenata«. Tako je odmah spočetka stvorio ishodište za negativnu ocjenu cijele pjesme.

Međutim, dok je Haler obratio pažnju na dva posljednja stiha ove strofe, obratimo je mi na prva dva:

U mjesečevu svjetlu, u tajnoj drijema noći
Kaprena, selo malo, na prahu Heroneje.

Da li tu treba mnogo imaginacije, pa da pred nama iskrasne uspjele izražena i ritmički ujednačena pjesnička slika, — Kaprene, maloga sela, koje drijema u tajnoj noći na prahu legendarne Heroneje. Ako »otvorenih očiju« doživljujemo ta dva stiha, onda lako možemo dočarati sliku malenoga u mjesečini usnulog sela. Ako »oči zatvorimo« naša slika postaje apstrakcija, nestalo je vizuelne predodžbe, iščezlo je selo, nama prevladava doživljaj tišine, totalne, posvemašnje, i takav doživljaj samo pojačava naslućena mjesečina, drijemanje u tajnoj noći i prah Heroneje. Ako, otvorenih ili zatvorenih očiju svejedno, dozovemo u sjećanje naše znanje iz povijesti, ako dočaramo klasičnu bitku kod Heroneje, onda nam opet Kranjčevićeva Kaprena — selo malo — zasja u novom svjetlu, upravo zbog toga, što se to selo nalazi na legendarnom mjestu nekadašnjeg razbojišta. I baš zbog takva temelja na kojem počiva selo, zbog toga

³⁰ U osmom razredu gimnazije, kada je Kranjčević zaista mogao zagrijati dubinom i zagonetkom svoje poezije.

posvećenog »praha Heroneje« mogao bi biti opravdan »bajni ležaj« Kaprene sela malog, njegova »magična bljedoća«, njegova »grimiz epopeja«, kojom je obavijeno.

Sama dakle činjenica, što nas je Kranjčević »natjerao« da njegova dva stiha doživljujemo na nekoliko načina i to uz pomoć naše vizuelno-imaginativne aparature — koja je i po samom Haleru neminovna za doživljavanje poezije — svjedoči, da smo u ta dva stiha »otkrili« poeziju. Osim toga mi smo pokušali pokazati i funkcionalnu povezanost te poezije s onim, što je rečeno u ostala dva stiha, u kojima Haler poezije nije našao.

Nakon takva gledanja na prvu strofu Kranjčevićeve pjesme *Heronejski lav* i usporedbe s Halerovim rezultatima postaje nam jasniji i u prvi mah čudan fenomen, po kome su Haler i Barac na jednom te istom »kranjčevićevskom« području — u pjesmi *Zadnji Adam*, na primjer, — otkrivali nepoeziju odnosno poeziju.

Halerova nesklonost prema Kranjčeviću u analizi pjesme *Heronejski lav* osjetna je i u analizama ostalih kudikamo uspjelijih Kranjčevićevih pjesama. S upravo okrutnom pedanterijom Haler je tražio »promašaje« u pjesmi *Zadnji Adam*, a jednu od najboljih Kranjčevićevih pjesama *Lucida intervalla* »neutralizirao je« i ustvari »uništio« citiranjem jedne jedine smišljeno odabrane strofe.³¹

Haler je tako citirajući pogodne izraze, stihove i strofe, i želeći pritom — bez obzira što je gubio vezu s cjelinom — izreći sud ne samo o pojedinim pjesmama nego i o čitavoj Kranjčevićevoj poeziji, mogao stvarno izreći sve ono, što je htio. Pri tom mu naravno nije samo koristila zgodno primijenjena Croceova metoda, nego i vlastita organska antipatija prema Kranjčevićevoj poeziji, a i sama ta poezija, koja je — po formi nerijetko epska — bila »zahvalno« područje za uspješnu demonstraciju estetskih istraživanja »od izraza do izraza«, »od stiha do stiha«, »od strofe do strofe«.

Koliko se god čudno činilo, Haler je imao odbojan stav prema Kranjčevićevoj poeziji i zbog Kranjčevićeve pogleda na svijet:

»Ledeni intelektualističko-naturalistički pogled na svijet porazno je djelovao na upečatljivog mladog pjesnika ne nadoknađujući ničim izgubljenom vjeru, u kojoj je bio odgojen (on je bio počeo da uči teologiju u Rimu), i zamračujući mu dušu neizlječivom skepsom i ogorčenjem.«³²

Očito je prema Haleru, da se Kranjčević »ledeni intelektualističko-naturalistički pogled na svijet« (nazovimo ga i mi tako!) odrazio i u njegovu pjesničkom izrazu. »Neizlječiva skepsa i ogorčenje« proizašli iz takva pogleda našli su svoj prirodni pjesnički izraz u satiri, ironiji, alegoriji, simbolu, dakle u svemu onome, što prema Haleru nije poezija.

³¹ Vidi bilj. br. 11.

³² A. Haler, »O poeziji Silvija Strahimira Kranjčevića«, *Srp. knj. glasnik* 1929, str. 265.

To je povezivanje Kranjčevićeva pogleda na svijet s negativnom estetskom vrijednošću njegovih pjesama u toliko zanimljivije, što je Haler pišući o Matu Vodopiću upravo pogled na svijet ovoga pisca dovodio u vezu s pozitivnom vrijednošću njegova književnoga djela:

»I baš ti književni utjecaji zgodno su pristajali njegovom (t. j. Vodopićevom, N. I.) blagom značaju, kao i njegovom duboko kršćanskom uvjerenju i otuda strujanje intimne topline kroz njegovo pripovijedanje. Užas nad krvoločnošću i nasiljem, evanđeosko milosrđe ovog pitomog Dubrovčanina i dobrog svećenika (kasnije dubrovačkog biskupa) ne očituju se u pripovijesti kao suha čudoredna načela, nego izlazeći neposredno iz duše prožimlju radnju srdačnošću iskrenosti.«³³

Vodopićeva dakle kršćanska uvjerenja prožimala su njegovo pripovijedanje »intimnom toplinom«, »srdačnošću iskrenosti«, t. j. poezijom, a Kranjčevićev »intelektualističko-naturalistički pogled na svijet« nije mogao biti ni topao ni iskren, nego je njegovu dušu (a i njegove pjesme, N. I.) zamračio skepsom i ogorčenjem, t. j. nepoezijom.

I tako Vodopić nekako »ispade« značajniji književnik od Kranjčevića. To proizlazi i iz cjeline Halerovih napisa o pripovjedaču Matu Vodopiću i o pjesniku S. S. Kranjčeviću. Pri takvu vrednovanju nije bio nebitan Haleru bliski Vodopićev i Haleru mrski Kranjčevićev pogled na svijet.

Takva Halerova sklonost konzervativnom pogledu na svijet nije samo važna zbog toga, što je u »nezgodnom« odnosu s njegovim vlastitim deklaracijama o tome, kako ga pri ocjeni književnoga djela jedino zanima postojanje ili nepostojanje poezije u tom djelu, i ništa drugo, nego je važna i zbog toga, što je samoga Halera, potkraj njegova života za vrijeme prošloga rata, odvela na pozicije, koje su bile mnogo bliže totalitarnom fašizmu, nego liberalnom građanskom demokratizmu. Krvava ironija »dolaska« na takve pozicije bila je u tome, što je Haler za čitavo vrijeme svoje aktivnosti bio pristaša humanističke filozofije, tražilac istine, dobrote, ljepote, »otkrivač« poezije, a fašizam je, kako znamo, brutalno negirao i jedno i drugo i treće.

Jedna od značajki Halerova pristupanja piscima i njihovim djelima jest njegov odnos prema prijašnjoj kritici, odnosno kritičarima, koji su prije njega pisali o istoj temi. Taj je odnos bio jasno određen, skoro isključivo netolerantan. Sve ono, što je u kritici napisano do Halera, nije bilo mnogo vrijedno, jer je osnovno stajalište takve kritike bilo neispravno i jedino on polazi s ispravnih pozicija i jedino će on »stvati postaviti na svoje mjesto« (karakteristično u raspravama o Preradoviću i Gunduliću).

Razloge za takav Halerov stav mogli bismo tražiti u njegovoj личности, — superiornoj inteligenciji, samosvijesti i t. d., ali čini se, da tu nije nevažan ni Halerov društveni položaj srednjoškolskog

³³ A. Haler, »Mato Vodopić«, *Novija dubrovačka književnost*, Zgb. 1944, str. 237.

profesora u Dubrovniku, pokrajinskom gradu. Okružen »prokletstvom« provincijalštine u tom gradu i čeznući za većim kulturnim središtima,³⁴ Haler je, pišući o krupnim nacionalno-književnim pitanjima, možda i namjerno zaoštravao probleme, jer ga inače u većim središtima ne bi zapazili, a ni ozbiljno shvatili: ne toliko zbog toga, što je on Haler, nego zbog toga, što se on kao provincijski srednjoškolski profesor bavi pitanjima, kojima se, po nekom nepravednom, nepisanom pravilu mogu baviti samo predodređene »kompetentne« ličnosti jedino u glavnim središtima. Ali Haler se unatoč takvom nevidljivom, ali stvarnom pritisku iz glavnih središta nije dao. Njegovo kritičarsko djelo između dvaju prošlih ratova, zadržavanje u prvom planu ondašnje književne kritike, stajanje »rame uz rame« s ondašnjim vodećim kritičarima i učenjacima iz glavnih središta, divan su primjer ustrajnosti i otpornosti provincijskim nedaćama, koje malo pomalo, ali neminovno, skrše i najsnažnije ličnosti.

Djelujući tako iz provincije nije Haler uvijek prigovarao kritici samo to, što je ona precjenjivala estetske vrijednosti književnih djela i nalazila poeziju i ondje, gdje je navodno nije bilo — kao u slučaju Preradovića i Gundulića, nego je ponekad prigovarao i kritičarsko potcjenjivanje stvarnih estetskih vrijednosti i »nenalaženje« poezije ondje, gdje je ona po njegovu mišljenju postojala, kao na pr. u književnom djelu Mata Vodopića.³⁵

Napadajući tako po dvostrukoj liniji raniju kritiku, Haler je u jednom slučaju — Preradović - Gundulić — istupio bezobzirno, principijelno ne samo prema književnim nego i nacionalnim veličinama, dok je u drugom slučaju — Vodopić — bio manje principijelan, iako se radilo samo o lokalnoj veličini.

*

Promatrajući u cjelini i u pojedinostima Halerove ocjene Preradovićeve, Kranjčevićeve i Gundulićeve poezije mogao bi se izvesti zaključak, da Haler naprosto nije volio te pjesnike, nije se emocionalno, a ni ideološki pozitivno odnosio prema njima. Takva primjedba mogla bi imati neko značenje, jer bi se moglo pretpostaviti, da se kritičar, koji ocjenjuje poznate pjesnike vlastitoga naroda bar u načelu pozitivno odnosi prema njima; pogotovu ako se uzme u obzir Halerovo »pjesničko pristupanje pjesničkom djelu« i shvaćanje umjetnosti kao »emocionalno fantazijskog stvaralačkog akta«. Takva je primjedba u našem slučaju to značajnija, što je Haler intenzivno osjećao za talijansku književnost, koju je volio svim svojim bićem. Halerova ljubav prema talijanskoj kulturi i književnosti bila je u njegovu slučaju sasvim razumljiva — »usisao« ju je u najranijoj mladosti u gimnazijskim klupama u Dubrovniku

³⁴ U prvome redu za Zagrebom.

³⁵ A. H., o. c. str. 233, 234.

s početka našega stoljeća. Osim toga u ondašnjem Dubrovniku postojale su jake tradicije talijanske kulture, njom su se zanosili ne samo malobrojni Talijanaši nego i najpoznatiji narodnjaci, — dubrovački »slovinci«, koji su nesumnjivo utjecali na formiranje Halerova kulturnog i književnog lika.³⁶

Halerovo »nalaženje sebe« u talijanskoj književnosti dobiva puno značenje tek u usporedbi s njegovim napisima o našoj književnosti, gdje je redovno našim pjesnicima suprotstavljao talijanske — »neuspjelom« Kranjčeviću *Zadnjem Adamu* pretpostavio je »uspjelu« Carduccijevu pjesmu *Su monte Mario*, a »promašenom« Gundulićevu *Osmanu* Tassov spjev *Gerusalemme liberata*.

Dok je Haler pišući o našim pjesnicima bio nemilosrdno strog, dosljedno primjenjujući Croceove principe, dotle je pišući o velikim talijanskim pjesnicima bio neusporedivo blaži, ne primjenjujući Croceovih principa ni ondje, gdje je to očito mogao. Konstatiravši kod D'Annunzija »brutalni naturalizam« i njegovu navodnu vezu s »boljševičko-socijalnom surovošću« Haler ne napada, nego »spašava« D'Annunzija, jer »... Ona (t. j. naturalizam i boljševička surovost, N. I.) u Talijanu D'Annunziju poprimaju oblik, koji odgovara tradicijama njegove zemlje. Nad svojim mutnim i nečistim izvorima i strujama D'Annunzio razastire ružičasti oblak poezije, pune gracije«.³⁷ Haleru je Pascolijev pesimizam »blagi pesimizam smirene boli«, a njegove »ratoborne« pjesme u povodu talijanskih imperijalističkih ratova u Africi Haler tumači »Pascolijevim nestalnim pogledom na svijet«.³⁸ Velikana svjetske poezije G. Leopardija Haler »brani« na svim linijama. Leopardijev »očajnički pesimizam«, njegovi »krikovi«, »grozničave nesuvisle halucinacije« harmonizirali su se u »plemenitoj, muzikalnoj ritmici njegove diskretne poezije«.³⁹

I osnova Halerova pogleda na umjetnost, s koje je izvršio »pohod« na našu književnost, vezana je uz Talijana, Benedetta Crocea. Ali budući da je Croce kao esteta i filozof bio u svoje vrijeme evropska veličina, onda Haler nije našu književnost ocjenjivao s talijanskih nego s evropskih pozicija. Tako se taj »halerovski« čvor još više zapetljao, jer zašto se baš Haler, kritičar iz provincije, javlja s evropskim mjerilima, kad bi bilo mnogo prirodnije, da to bude tkogod iz glavnih središta. Ali u Halerovu slučaju radilo se o Dubrovniku, čiji najbolji intelektualci, unatoč surovoj stvarnosti, nikada nisu sebe u našim relacijama smatrali provincijalcima. Tome su možda uzrok dubrovački plavi horizonti, pomorske veze s Evropom, i t. d., ali ponajviše valjda dubrovačka prošlost, kompleks veličine Republike, njene evropske kulturne tradicije, koje su u Dubrovniku bile veoma jake u 19. i još uvijek osjetne u 20. stoljeću. Još prije Halera Dubrovčanin Antun Kazali gledao je na našu književnost iz sredine

³⁶ Nikola Ivanišić, neobjavljena doktorska disertacija: »Časopis „Slovinac“ i slovinstvo u Dubrovniku 1878-84«, pogl. »Strane književnosti u „Slovincu“«.

³⁷ A. Haler, »Gabriele D'Annunzio«, *Iz tuđih književnosti*. Zgb. 1941, str. 180.

³⁸ A. Haler, »Giovanni Pascoli«, o. c. str. 173-177.

³⁹ A. Haler: »Giacomo Leopardi«, o. c. str. 145-167.

19. stoljeća s evropskih pozicija, potcjenjujući nacionalnu hajdučkotursku problematiku, kojom su se bavili ondašnji hrvatski književnici.⁴⁰ Ali ocjenjivani s pozicija naše nauke o književnosti, ni »naš mali Byron« - Kazali, ni »naš mali Croce« - Haler, nisu bili u pravu.

Kolikogod je Kazalijevo gledanje bilo preusko, jer je naše hajdukovanje protiv Turaka u određenom vremenu bilo naš život, naša sudbina, pa je bilo prirodno, da se književnici i bave tom sudbinom, toliko je i Croceov estetski »kaftan« hiperkulturnog evropskog buržuja s početka našega stoljeća, koji je Haler »skrojio« našim značajnim pjesnicima, također bio preuzak. Iz tog »kaftana« unatoč i u sprkos evropskoj »uglačanosti« proviriše tipično naši nacionalni »ožiljci«, procuri iz njega naša »k r v«, — kod Gundulića raspjevana lakoća u hiljadama stihova prvi put u tolikom broju izrečenih našim jezikom, kod Preradovića nacionalna romantika i prosvjetiteljstvo, kod Kranjčevića socijalni bunt, skepsa, ogorčenje. Ti naši ožiljci i ta naša krv u toliko su nam draži, što su oni u nemaloj mjeri bili i ostali i naša poezija.

Halerovo negiranje te poezije s evropskih pozicija bilo je u svoje vrijeme zanimljiv pokušaj, ali ono je istovremeno bilo i zov na izgradnju nacionalne nauke o književnosti. Samo takvom naukom i njezinom odgovarajućom primjenom na naše prilike mogli bismo Evropi pokazati, da smo i sa stajališta nauke o književnosti originalan i osebujan subjekt; pa makar i ne u tolikoj mjeri, koliko su to u svoje vrijeme i na svoj način bili naši pjesnici Đivo Gundulić, Petar Preradović i Silvije Strahimir Kranjčević.

N. Ivanišin: LA MÉTHODE CRITIQUE D'ALBERT HALER

Résumé

L'auteur analyse la méthode et les résultats de la critique de Haler. Partisan de la méthode esthétique de Benedetto Croce, Haler, en publiant ses articles et ses études dans les revues yougoslaves les plus connues entre les deux guerres, a principalement renouvelé les thèses de Croce sur l'art, qu'il a assimilées au point que ces thèses paraissent les siennes propres. Soutenant, comme Croce, que l'art est tout d'abord un acte créateur fondé sur l'émotion et la fantaisie, que les intuitions d'artiste et ses expressions sont similaires, que l'art véritable est uniquement lyrique, que le principal devoir des critiques est de faire la différence entre ce qui est poétique et ce qui ne l'est pas, Haler juge toute la critique littéraire antérieure, surtout universitaire, affirmant que cette critique avait généralement manqué son but du fait que ses auteurs n'avaient pas distingué ce qui était poétique de ce qui ne l'était pas, mais qu'ils y avaient mêlé diverses valeurs culturelles, historiques, sociales, pédagogiques et autres.

⁴⁰ A. Barac, »Antum Kazali«, *Rešetarov zbornik*, Dubrovnik, 1931, str. 361—368.

Ses opinions négatives sur Gundulić, Preradović et Kranjčević, jusque là considérés dans la littérature comme de grands poètes, soulevèrent le plus grand intérêt dans l'opinion yougoslave d'alors. La réaction contre de tels jugements de Haler, particulièrement du côté croate, fut vive et acerbe, mais inefficace, car elle provenait de positions nationales et non littéraires et esthétiques, d'autant plus que Haler proclama qu'il reconnaissait la valeur culturelle et historique des écrivains en question. Antun Barac s'opposa avec succès à Haler en partant des positions uniquement littéraires et esthétiques. Il démontra par la méthode historique et sociologique que Preradović s'était montré dans beaucoup de ses poèmes poète créateur, et, analysant l'expression de Kranjčević par la méthode analytique, il émit les mêmes assertions encore amplifiées sur ce poète.

Bien que solidement argumentés, les jugements esthétiques de Haler contenaient de sérieux points faibles et des contradictions. Analysant la poésie de Gundulić, de Preradović et de Kranjčević, il avait extrait des vers isolés, les séparant de la totalité, et sur ces fragments avait mené ses conclusions. Son attitude envers la critique antérieure avait fait preuve d'une intolérance totale. Il soutenait que lui seul dirait la vérité, et que seule sa méthode était la bonne. Bien qu'il eût affirmé que seule l'intéressait dans un ouvrage littéraire la poésie, il a pourtant reproché à Kranjčević sa vision du monde et a lié ce reproche à la valeur esthétique de ses poèmes. Il considérait nos poèmes du point de vue d'un connaisseur de poésie italienne, et, alors qu'il était par trop bienveillant envers les Italiens, il fut pour nos poètes bien trop sévère. Sa position clef aussi, à partir de laquelle il jugeait notre littérature, est en rapport avec celle de l'Italien Benedetto Croce, qui était en même temps une sommité européenne. Bien qu'inexactes, les résultats de Haler sont intéressants. Ils sont, entre autres choses, une impulsion donnée à la formation de notre science nationale de la littérature.